

Homoseksualnost in politika

I. DEL: VOTLA MESTA CIVILIZACIJE

*Gejevske in lezbične študije*¹ lahko gotovo uvrščamo v širše zastavljene *študije spolov*, kolikor se le-te ukvarjajo s kategorijo spola kot socialno, kulturno in zgodovinsko stvarnostjo in njegovimi odnosi z drugimi sociokulturološkimi realnostmi.² Hkrati pa se v paradigmo, ki vodi sodobno družboslovje, vklaplajo tudi kot del *nove socialne zgodovine*, specializirane v odkrivanju ali rehabilitiranju doslej marginalnih ali sploh nevidnih družbenih plasti.

Sodobno družboslovje nosi zato v sebi določen aktivistični naboj, se humanizira. S svojimi teoretskimi rezi v konstruirane realnosti družbe pripomore k razčlenjevanju in razmnoževanju različnih življenjskih stilov ter jim tako daje legitimizacijsko osnovo. Takšne usmeritve v družboslovnih vedah še vedno črpajo svoj elan iz *drugega vala razsvetljenstva*, iz mladinskega revolta v šestdesetih letih. Šestdeseta niso zastala kot kratek zapis v kronikah tistega časa, temveč so prerasla v fenomen, ki je vsaj v *zahodni kulturi* postavil iztočnice za radikalne spremembe v družbeni strukturi, kar je bila posledica močnega javnega angažiranja in medijske eksplozije različnih dotlej marginalnih družbenih skupin. Široka fronta zahtev po razširjanju civilnih pravic ali alternativnih možnosti bivanja – mirovniška alternativa, ekološka gibanja, feminizem, gibanja za emancipacijo Afroameričanov, gejevski in lezbični aktivizem, mladinske kulture – je ustvarila tisto socialno pestrost, ki odtlej poživlja mozaik javnega.

¹ Pogostejše pisanje o homoseksualnosti oz. tematizacija gejevske in lezbične kulture v Sloveniji sovpadata z eksplozijo novih družbenih gibanj v osemdesetih letih. V sociološki vedi sta bili prvi temeljitejši obravnavi gejevskih in lezbičnih kultur diplomski nalogi Davorke Ljubišič ("Psihološki in kulturološki vidiki homoseksualnosti", FSPN, Univerza v Ljubljani, 1989) in Suzane Tratnik ("Lezbično in gay gibanje – subkultura ali pravica do življenjskega stila", FSPN, Univerza v Ljubljani, 1990). Kar je družboslovje zanemarilo, so uspešno prevzeli liberalno usmerjeni ali alternativni mediji: publikacija **Viks** ("Homoseksualnost in kultura", št. 2, leto 1984, Ljubljana); **Teleksove** "Gay strani" (1990) ter od

leta 1984 redni teksti o homo/hetero/bi/trans seksualnosti, o gejevski in lezbični kulturi ter epidemiji aidsa; **Mladinske priloge** (Pogledi – "Ljubimo ženske – Nekaj o ljubezni med ženskami", 1987; Izpovedi – "Homoerotika v antični Grčiji", 1987; Pogledi – "Pozitivna generacija", 1987; Pogledi – "Nekdo tam zgoraj nas bojda ne ljubi več", 1987) ter od leta 1984 redno informiranje o gejevski in lezbični tematiki; **Revolver** (revija Roza kluba od decembra 1990); **Lesbozine** (bilten Škucove sekcije LL, leto 1988, 1989); **Gayzine** (bilten Škucove sekcije Magnus, leto 1985, 1988, 1989); **Kekec** (časopis Škucove sekcije Magnus od leta 1993); **Pandora** (bilten Škucove sekcije LL od leta 1993); založba ŠKUC/zbirka **Lambda** (Michel Foucault, **Zgodovina seksualnosti – skrb zase**, Ljubljana 1993, prevod Brane Mozetič; v letu 1996 izidejo **L – zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984-1995**, Suzana Tratnik, Nataša S. Segan, Ljubljana 1995; v letu 1996 izidejo **Krščanstvo, družbena toleranca in homoseksualnost**, John Boswell, prevod Mojca Šoštarco; **Zbornik po desetletnici gejevskega aktivizma**, ur. Brane Mozetič, delno zbirka KRT (**O ženski in ženskem gibanju**, zbornik, ur. Mojca Dobnikar, Ljubljana 1986; **Rožnati trikotnik – nacistična vojna proti homoseksualcem**, Richard

Ena izmed pobud, sproženih v istem času, je javna *artikulacija ženskega vprašanja* oz. idej, ki so se v naslednjih letih kristalizirale skozi paradigmo feminizma. Kot posledica feminističnega zagona so v akademske kroge začele vstopati *ženske študije* oz. njihova tesna vzporednica, *študije spolov*.

Ženske študije so nov pristop k analizi pozicije žensk v različnih družbah. Opirajo se na zgodnje feministične teorije in metodologijo, hkrati pa prek sodobnih tokov znanosti razvijajo *žensko orientiran pogled* in refleksijo tradicionalnih disciplin. Tako se, denimo, znotraj same zgodovinske vede umeščajo doslej "manjkajoča mesta": omenjanje pomembnih ženskih osebnosti ali obelodanitev in rehabilitacija ženskega konteksta v določenem časovnem bloku nasploh. *Ženska pisava* – kot sinonim za *ženske študije* – pomeni prepoznanje realno obstoječih diferenc v družbenih vlogah obeh spolov, hkrati skuša te razlike predstaviti kot družbeno oz. zgodovinsko pogojene in na tak način opremljati (predvsem) ženske z nujnim vedenjem in podlago za premislek o svojem položaju tudi v svojem lastnem *vsakdanjem življenju*. *Ženske študije* se na tak način spopadajo z eno hujših oblik diskriminacije: iz zgodovine civilizacije počasi, a vztrajno odgrinjajo tančico, ki je vse dotlej prekrivala tisto kategorijo, ki v javnem diskurzu ni imela avtonomne pozicije.

Študije spolov gredo dlje: v ločevanju med kategorijama spola in seksualnosti ter različnimi možnostmi njunih povezav pravzaprav razdirajo tradicionalno moralno hegemonijo edine družbeno tolerirane socialne, spolne in seksualne prakse. *Gejevske in lezbične študije* koreninijo v istem analitskem diskurzu, iz njega črpajo metodologijo in raziskovalne postopke. Vezi med strukturo *zahodne kulture* in njeno zgodovino, ureditev javnega in zasebnega področja v posameznih časovnih blokih civilizacije, politike diskurzov in ekskurzov so njihove prednostne teme.

Tekst "Homoseksualnost in politika" je usmerjen v analizo mejnega v družbi: del analize se nanaša na samo strukturo sistema, na procese, ki vzpostavljajo in priznavajo legalnost in legitimnost določenim političnim, socialnim, mnenjskim kategorijam, medtem ko iz prostora javnega izločajo drugačne opcije. Odlaganje na pomensko obrobje je za strukturo družbe posebej kritično, saj je zanj hkrati gradivo in najostrejša subverzija. Marginalizirana mesta skupnost tabuizira oz. pripušča vase le v točno preciziranih trenutkih. Kodificirane platforme javnega so venomer konstruirana realnost.

Zgodovina kot znanstvena veda ali kot določen način mišljenja igra v takšnem utrjevanju javnega družbenega pomembno vlogo: napolnjuje imaginarij oz. skozi pisanje, ustvarjanje linije zgodovine selekcionira izbire glede na njihovo družbeno legitimizacijsko moč in jih osvetljuje glede na njihovo sposobnost krepitev območja Realnega. Tod pride do interiorizacije družbenega reda oz. tistega, čemur Durkheim pravi *religija človeškosti* (za razliko od *sebičnega*

foto Daniel Novakovi ;

Plant, Ljubljana 1991, prevod Bogdan Lešnik; Grška homoseksualnost, K. J. Dover, Ljubljana 1995, prevod Nataša Homar), delno družboslovne ali humanistične revije – npr. Časopis za kritiko znanosti ("Istospolna partnerstva in otroci", Bogdan Lešnik, št. 162-163, Ljubljana 1993, str. 49-51); Delta ("Kaj je homofobija?", Suzana Tratnik, št. 3-4, Ljubljana 1995, str. 169-174), Problemi/Eseji ("Aids skozi psihoanalizo", Boris Pintar, št. 7/4, Ljubljana 1988, str. 40-43) – uvajajo tematiko, v tujem družboslovju široko razprostrto in institucionalizirano znotraj znanosti že vsaj od začetka sedemdesetih let.

² "Zgodovina spola, zgodovina žensk", Gisela Bock; **Filozofski vestnik** 2/1989, Ljubljana, str. 177-187.

³ **Samomor/Prepoved incesta in njeni izviri**, Emile Durkheim; **ŠKUC-FF/SH**, Ljubljana 1992; str. 38-74.

individualizma).³ Posameznik živi za obstoj *nečesa drugega*: njegovo vedenje in védenje se usmerja le v potrjevanje in vzdrževanje imaginarne strukture družbenega smisla.

Votla mesta civilizacije so tiste pozabljene družbenosti, ki znotraj sistema niso našle funkcionalnih utemeljitev oz. jim le-teh ni podelil sistem sam, pa naj gre za niz subkultur, skupin ali posameznikov. Dinamika odnosov med družbeno sredino in obrobjem je v tekstu predstavljena skozi obravnavo moške in ženske homoseksualnosti oz. analizo gejevske in lezbične kulture skozi politične ter družbene spremembe v osemdesetih ter devetdesetih letih v prostoru Slovenije. Homoseksualnost je ena najtrdnejših družbenih odklonov in hkrati skritih vsakdanjosti: kot fenomen, zanimiv predvsem za sociologijo, se zdi izredno privlačen že zaradi takšne svoje kulturne ambivalence.

SOCIOLOGIJA NEVSAKDANJEGA ŽIVLJENJA

1. PLATFORME DRUŽBE: DISKURZI

Evropska kultura je kultura prezenc in glasov: neki fenomen je v družbi legitimen in legalen, kolikor je javno prisoten. Hkrati je socialna funkcionalnost tista, ki mu podaja oznako upravičenosti. V takšnem trikotniku se ustvarijo platforme družbe: socialna vidljivost je pogojena s socialno funkcionalnostjo, oboje dobi svojo podlago v etiki. Slednja skrbi za podvajanje življenjskih receptov; v odnosu do nje se posamezniki opredeljujejo za življenjski stil. Družbeni imperativi in individualni okus se v tej točki zlijeta.

Eden najekskluzivnejših socialnih ter identitetnih označevalcev posameznika je spol. V vseh obdobjih zgodovine sta biološka *moškost* in *ženskost* predpostavki tudi kulturnega koda, diskurza, socialnih pričakovanj. Vsebine, ki jih prenašajo socializacijski kanali, krmilijo posameznikovo seksualno izbiro.

Heteroseksualni diskurz ne obvladuje le načina spolnosti, temveč celotno vedenjsko držo in ima na lestvici socialnih dogovorov prednostno mesto. Diskurzivne prakse sovpadajo s konstrukcijo realnosti. O čemer se ne govori, piše, ve, misli, tega ni: vsakdanje Realno tvorijo podedovane besede, iz utilitaristične tradicije prenesena znanja. V diskurzivnih obzorjih je dovoljena le tolikšna odklonskost, da so družbeno nevidni fenomeni – tisti, za katere v javnem govoru ni jasnega mesta in ki so izključeni iz registrov vsakdanjika – smatrani za slučajne, patološke, neregularne, nestabilne. Eno takšnih vtilih mest je homoseksualnost.

Zgodovina Drugega ali Različnega ni samo alternativna zgodovina, bolj ali manj ne(pri)znana zgodba, prostovoljna različica *uradne*, univerzalne zgodovine. Nizka stopnja teoretske vključitve v družbeni svet, kar je vzrok marginalnosti nekega družbenega

tipa, pravzaprav kaže logiko ustvarjanja javnega in dostopnega. Legitimizacije se gradijo skozi jezik: *meje jezika so meje sveta*. V tem smislu je homoseksualnost povsem za-mejena: v celotnem diskurzivnem redu ji pripada mesto ekskurza, iz-leta, ne-navadnega in ne-vsakdanjega. Sodi v sfero zasebnega, v kulturo molka.

Feministična taktika je pravzaprav učila ostale *civilizacijske Druge* načinov vdorov v javnost. Šestdeseta in sedemdeseta leta so prinašala novosti, kolikor so se z medijskim plasiranjem subkultur razširjale platforme družbe. Poskusi za demarginalizacijo homoseksualnosti zato vedno znova tečejo skozi predstavljanje najosnovnejšega vedenja in informacij ali skozi potrpežljivo redefiniranje socialnih ali individualnih samoumevnosti. Homoseksualnost in heteroseksualnost se ne spodbijata: gejevske in lezbične podobe niso obrnjene slike *straight* sveta: gre za dodajanje elementov k mozaiku javnega oz. za izničitve ekskluzivističnih moralik vsakdanjika.

2. TRANSPARENCA SKRITEGA: EKSKURZI

Razlika med gejevskim in lezbičnim življenjskim stilom ter homoseksualnostjo samo se tiče ureditve znotraj socialnih registrov. Gejevska in lezbična skupnost se ne spenja z ustaljenimi, institucionaliziranimi oblikami družbenega življenja, vendar pa k njim teži in se zato sooča s hudo obrambno reakcijo socialnega sistema. Vzroki za to najbrž sovpadajo s tezami, po katerih je določen seksualni red konstitutiven za samo strukturo sistema. Vsakršna deviacija zato pomeni ostro grožnjo in nevarnost, je razbijaška in ekscesna.

Vsebina tabuja je področje, o katerem ne smemo vedeti ničesar, za katero – prek trajanja civilizacije – tudi več ne vemo, katerega ne poznamo in ne prepoznamo. Je za shemo družbenega spokoja nevarna lisa: a ostaja kot votlo mesto, ki vleče vase, ki se napaja iz samega sebe: za nas kot nemir ali hrepenenje. Tabu je nekaj zabrisanega, a slutenega: ko je pripuščen v javnost, na platforme družbe, lahko obstaja le v registru numinoznega ali točno locirane tujosti.

Družba se organizira po *domačijski* logiki: mehanizem razporejanja tabujev je natančno uravnan v izgradnjo strukture, ki onemogoča pomensko brezvladje. Hierarhija smisla – ki se gradi glede na distanco do polja tabujev – je namreč edino možno cepivo, ki *daje* obstati Nam in Naši Matici in ki ohranja Naše družbeno zdravje. Legitimizacija *našega* se tako vedno veže na relacijo in odmik od *drugega/tujega*. Družba se nikdar ne sklicuje na samo-svoj smisel, saj bi le-ta prehitro postal sumljiva, lebdeča, neulovljiva, nemožna točka. Zato potrebuje Drugega.

Drugost je znotraj hegemonične družbene ureditve označena kot tujost: Drugi ni Naš, ker je drugačen. In vendar diskurz

Drug(ačn)ega ni nepoznan, saj so punkti diference točno locirani: prepoznani so takoj in hkrati takoj zavrnjeni kot nesprejemljivi: kar je nesprejemljivo, je prav tisti madež, tujek, ki preprečuje trdno konstitucijo kolektiva: tabu.

Eno takšnih polj, ki nudi pogled na *obe strani*, tako na družbo *funkcionalnega socialnega Reda* kot na *interakcijsko nenamembno Drug(ačn)ost*, je spolnost: seksualni tabu je ogrožje societalnega, podlaga kulture, kodirana seksualnost pa sploh pogoj družbenih vezi. Tabuji, ki zadevajo seksualnost, so najuspešnejši: njihove moči ne ošibita ne čas ne sociološka analitika. Kar seksualni tabu umesti, je določena matrika obnašanja telesa in način krmiljenja nas samih ali našega stika z drugimi, naših reakcij na tiste impulze, ki so nam dopuščeni v prepoznavanje. Seksualni tabu deluje dvakrat: skozi vedenje in védenje.

Šele pod tem pogojem je družba – kot organizacija kolektiva, ki mora temeljiti vsaj na minimalni *podobnosti* med člani oz. na strukturno nujni redukciji množstva – sploh možna. Z nepripuščanjem *tujih* vsebin se v sistemu zmanjšuje stopnja tveganja ali možnost subverzije: nastane *bon-ton*. Seksualni tabuji niso grajeni znotraj družbene strukture, ampak jo šele vzpostavljajo: so mejniki *Naše* realnosti. Zgodovina skupnosti je prepletanje artikuliranih sistemov in zamolčanih norosti, diskurzov in ekskurzov.

Družba je neizogibna in konstantna prisila, ki svoje člani veže in obvezuje: da je ne bi razumeli kot takšne, so znotraj njene strukture instalirane prepovedi, katerih namen je le ta, da v *Nas* vzdržuje njihov antipod – občutje prostosti in svobode. Svobodni smo, kolikor spoštujemo formalne socialne dogovore. Svobodo smo naučeni misliti skozi linije, ki urejujejo in povezujejo osebno intimo in družbeno stabilnost, ki sistematizirajo in disciplinirajo tudi ekskurze. Družba potrebuje zelo očitno *svobodne člane*, da pokažejo na sistemsko elastičnost, da izčrpajo njene možnosti, da raziščejo vse njene ekskluzivnosti. Družba nujno potrebuje *pesnike*, da vkanalijo in vkodirajo mrka hrepenenja, da iz nekih sicer anarhičnih in destruktivnih vsebin začarajo romantične polete. Prepoved je približek tabuja, njegova miniatura. Vsebine seksualnih tabujev niso nikdar zanikane, ampak *koristno* preoblikovane: kot dopuščeni iz-leti, kratkotrajne sabotaže, so *družbi svobodnih* eksistencialnega pomena, saj napotijo energijo v pravšnje prepuščajoč, reguliran ter regularen ventil. Od socialnega sistema so ekskurzi vedno precizno časovno, prostorsko in pomensko locirani: nikdar ne sežejo dlje od hipnega prekrška, pa naj gre za zgodbe iz historičnih zapisov ali za individual(izira)na dogajanja.

V tem registru ima svoje mesto označevanje homoseksualnosti: vzpostavljanje in fiksiranje Drug(ačn)ih realnosti znotraj družbene strukture je – ko gre za poskus njihove institucionalizacije – rizično in hkrati – z njihovo izrecno zamejitvijo v področje ekscesa – terapevtsko početje. Transfer iz *tujih* področij *numinoznega*

foto Daniel Novakovi ;

mora biti opravljen skrbno, s čim preciznejšo selekcijo: prav to je naloga besed. *Reči bobu bob* velja le za določene transparence znotraj sistema, Drugo ostaja skrito, neimenljivo, neprepoznano in ga zato – v (komunikativni) javnosti – ni. Insistira pač, v molku ali v žanru: družba sama pokaže nanj, locira to – sebi imanentno – Drugost, od katere se mora distancirati, da bi ohranila svojo kondicijo. Politika brisanja rizičnih mest se tiče tabujev, medtem ko terapevtski naporji sistema vzniknejo na plano kot prepovedi v polju morale ali etičnih kanonov. Homoseksualnost pade tako v polje tabuja kot v polje prepovedi: je hkrati *zunaj* in *znotraj*: česar ni uspelo za-mejiti, je potrebno onemogočiti. Ime zanjo se pravzaprav ne dotakne nje same in o njej nikdar nič ne pove: bolj diktira logiko povezovanja v sistemu.

Kako je homoseksualnost hudo problematična za družbeno strukturo, se pokaže v zadnjih desetletjih, ob recepciji *gejevskega in lezbičnega življenjskega stila* in AIDSa. *Vesela seksualnost* namreč – kolikor se spušča v javnost – uničuje za civilizacijo ekskluzivne vrednosti tabujev in udomačuje ekskurz, drugačen diskurz seksualnih relacij in socialnih stikov. Gejevska in lezbična kultura je institucionalizacija ekscesa – ki je eksces seveda toliko časa, dokler so njegove vsebine razumljene kot prekoračitev Reda. Na platforme družbe prinaša nove zahteve glede seksualnosti, glede kulture telesa in socialnih odnosov. Ob najbolj negovane institucije, zakonsko zvezo, družino in sorodstvo, postavlja svoje nianse: poroke istospolnih partnerjev ter formalno potrjene istospolne družine so ponekod že skorajšnja socialna stvarnost, struktura spremljajoče, podporne skupnosti se ne gradi več po aprioristični krvni liniji ali skozi državne ter nacionalne pripadnosti, temveč v izbirnem kontekstu. Zahteve gejevskih in lezbičnih gibanj so usmerjene v razširitev institucionalnega reda, k spremembam socialnega sistema, k vzpostavitvi nove strukturne konstante. Reakcija je bila pravzaprav pričakovano najmočnejša prav na področju *zdravja, biopolitik* kot sredstva za uravnavo socialnih kanonov: AIDS je še vedno skoraj dosledno lociran kot rezultat pripisljivo neobrzdane promiskuitete in spolnega razvrata homoseksualcev, t.j. kot logična posledica zgolj naključnega seksa, ki se ne ozira na tista socialna čutenja, ki so postavljena kot njegovi obvezni sateliti. Diskurz, ki propagira zvestobo (kot socialno razsežnost) za najučinkovitejši lek zoper bolezen (kot predmet medicine), je obrambna strategija sistema: je podtikanje s tabuji zamreženega, *straight* moralnega reda na mesto drugačne kulture želje, hkrati pa spodbija njeno socialno zastavitev.

II. DEL: PRISPEVKI K RAZSVETLJENSKI MODERNI

Če je potrebno "modernizem dojeti kot umetniško poetiko kapitalizma"⁴, kdaj, kje in kaj živijo postsocialistične družbe? Kdaj, kje in kaj je potem postmodernizem? Stebri družbe, kamor se umešča postmodernistični kulturni horizont, naj bi bili teoretsko razvidni: njen skupni imenovalec, postindustrijska ali postkapitalistična družba naj bi nosila vso *lahkost yuppiejevske paradigme*: porast terciarnega sektorja in povečana vloga informacijskega vedenja v skupni produkciji, iz česar izrastejo predvsem za sociologijo zanimive kategorije: nova struktura reprezentančne delovne sile in s tem vzpostavitev novih oblik družbene organizacije. Osnovna shema družbe se ne zarisuje več skozi podobnost z "mehanskim makro-sistemom tovarne"⁵, kjer potekajo vse vitalne linije po osi nadrejenosti/podrejenosti, temveč kot sofisticiran računalniški procesor, ki s kibernetično logiko koordinira mrežo lokalnih, sicer avtonomnih in enakovrednih podsistemov.

Tako splošna, *pop* teorija. Pojem *postmoderne/postmodernizma* je razločen v novih modelih reprezentacije realnosti, kjer skozi trdo modernistično racionalnost ne zvemo ničesar več, kjer nam resnica venomer laže ali se nam skozi množico gledišč vztrajno izmika. Seveda, konec je *velikih zgodb*, in če so moderne družbe na ideološkem nivoju – z modernističnim univerzalizmom, ideologijo enakih možnosti in enakovrednih pozicij individuuma ne glede na referenčni socio-ekonomski in kulturni kontekst – še ohranjale videz konsistentnosti in koherentnosti vseh delov, pa v sodobnosti razvodeni prav ta modernistična iluzija konsenza, skladnega in uravnoveženega ujemanja podsistemov. Zato je bil modernizem analitično ulovljiv v vseh segmentih družbe. Sodobnosti s svojimi getoiziranimi vrtovi in anahronizmi ni, in od tod vse boleti tudi sociologije: kako naj se ustvari znanstveni model, ki bi povezal niti fevdal(gistič)nega gospostva na vrhovih odločanja, hromo javnost, srhljive ekonomsko-politične naveze in novo kulturo osebnostnega izolacionizma.

Razumevanje linij razvoja po linearni poti *tradicionalizem – modernizem – postmodernizem* ali vpenjanje takšnega modela v družbeno strukturo zavaja: razvoj ni nujno tudi progresiven. Vendar je prav geslo razsvetljenske progresivnosti znotraj modernizma prikrivalo številne strukturne manke, ostaline tradicij: sama modernističnost je imela v svojem jedru elemente tradicionalističnega mišljenja – iz verovanja v božje delo v religijo subjektovega vzpona – iz teocentričnosti v antropocentričnost. Vselej je prisotna transcendenca: ciljno mesto je vedno onkraj sedanjega časa in prostora – oba sta v svojih vsakdanjostih ublažena v nedrjih ideologije. Modernizem je promoviral hegemonijo *večine*, tiste identitetne – rasne, narodne, kulturne, socialne, mnenjske, spolne in

⁴ *Melanholične figure*, Aleš Debeljak; Krt, Ljubljana 1988, str. 194.

⁵ *Postmoderna sfinga*, Aleš Debeljak; Wieser, Celovec-Salzburg 1989, str. 25.

⁶ *Vzhodno od raja*, Tomaž Mastnak (DZS, Ljubljana 1992), str. 13.

⁷ "Mjesto utopije", Boris Groys; v: *Quorum* št. 1/1992, Zagreb, str. 84-91.

⁸ Groys *socializma in modernizma ne enači; nasprotno – izrecno poudarja, da so bila socialistična gibanja le podaljšek, nadaljevanje klasičnega fevdalnega absolutizma, verovanja v novi smisel države kot nadomestka kapitalističnega individuuma. Na tej točki se njegovo razmišljanje sklada z analizo razpada socialističnih držav skozi prizmo sistemske teorije.*

⁹ "Državno industrializirana družba kot nedokončana modernost", Miroslav Stanojević; v: *Družboslovne razprave*, št. 7/1989, Ljubljana, str. 51-65.

¹⁰ "Postmoderna – ameriška internacionala?", Andreas Huyssen; v: *Quorum*, št. 3/1989, Zagreb, str. 319-341.

¹¹ *Pomen sintagme povzemam po knjigi F. A. Hayeka Pot v hlapčevstvo* (DZS, Ljubljana 1991).

¹² "Mjesto utopije", Boris Groys; v: *Quorum*, št. 1/1992, Zagreb, str. 84-91.

nenazadnje seksualne – kategorije, ki je v določenem sistemu zaobjela najvišje kvote za realizacijo socialnih dogovorov ali možnosti za njih uspeh. Zaradi ekstenzivnosti takšne populističnosti – zaradi zanemaritve pomena pozicij manjšin – na vseh področjih je postal pojem progresivnosti, napredka, samoumeven: zaradi njegove legitimizacijske moči so ga nenazadnje prevzele tudi socialistične družbe. Skozi tak ideološki predpogoj sta bila modernistična oba sistema – *zahodni kapitalistični* in *vzhodni socialistični*.

Polmodernost industrijske družbe – kot proces družbene spremembe, ki vodi k institucionalizaciji relativno modernih oblik ob hkratnem obstoju manj modernih, tradicionalnih struktur v eni in isti družbi – je postala očitna ob padcu vzhodno- in srednjeevropskih socialističnih režimov. Diferenca s sosednjimi totalitarizmi je namreč *Zahodu* pomagala vzdrževati videz demokratičnosti in polne moderne usklajenosti; *z revolucijami leta 1989* – v katerih bivši socialistični sistemi težijo k prav takšnemu modelu *zahodne* urejenosti – pač "ni več drugega, v nasprotovalnem razmerju do katerega bi se demokracija lahko definirala".⁶ Razsvetljenska moderna v svojih hotenjih ni bila dovršena – ne na *Vzhodu*, ne na *zahodni* strani.

Analitiki družbe – tako tisti, ki so zaslutili trdi primež modernističnega vrednotnega absolutizma, kot oni konservativni, katerim je nedokončani projekt razsvetljenstva pomenil vedno svežo zibelko novih liberalnih generacij – so prestop iz modernističnega miselnega kroga napovedovali z *nastopom postmodernega stanja*⁷: utopično mesto, vedno postavljeno v prihodnost, naj bi se – spričo novega medijskega ekspanzionizma in natrgane informacijske blokade, ki je na *Vzhodu* vedno bolj popuščala – izgubilo, zabrisalo, s čimer so vsebine modernizma pravzaprav postavljene na gola tla *stvarnosti*.⁸ Postmoderna/postindustrijska družba se izvije iz nakopičenih nasprotij modernega/industrijskega reda.⁹ temeljne družbene strukture so preoblikovane v tolikšni meri, da tudi moderne identitete ne ustrezajo več. Sistemsko orientirani cilji in njihov kolektivni akter se izgubijo spričo prehoda na individualistične opcije delovanja. Nič, kar je bilo v ponos razsvetljenemu umu, se ni izteklo v načrtanih smereh. Ekspanzionizem specifično modernih institucij je obrzdan, v modele družbenega razvoja se vračajo moralni imperativi: od tod tudi neokonservativnost postmoderne:¹⁰ v tem primeru je postmodernost mogoče ugledati tudi kot opustitev modernih projektov, humanističnega liberalizma, politične emancipacije in avtonomij ali kot novo pot v hlapčevstvo.¹¹

Socialistične države so torej s postmodernizmom imele le toliko, kolikor je informacijska eksplozija – skozi *medijski uvoz vsebin*, kajti strukturne podlage za razvoj postmodernega diskurza v socializmu ni bilo – povzročila njihov propad. Kakšen postmodernizem je potemtakem uhajal čez železno zaveso¹² – in nenazadnje – na kaj je naletel in kaj ustvaril?

Skozi analitični aparat sistemske teorije¹³ se socialistične družbe kažejo kot *polmoderne, obmoderne, delno modernizirane, družbe s parcialno* in zato tudi *deformirano modernizacijo*. Kvalitativno *modernizacijo* oz. prehod v moderno družbo namreč zaznamujejo višja kompleksnost družbenega sistema in funkcionalna diferenciacija podsistemov: le-ti postanejo avtonomni, samosvoji, z lastnimi specializiranimi funkcijami ter z med seboj institucionaliziranimi odnosi.

Prav to se v socialističnih družbah ni moglo izpolniti: zaradi državnega poseganja v vse pore socialnega, ekonomskega, ideološkega in političnega so bili podsistemi med seboj nerazločeni, ali bolje, hierarhizirani, sam politični sistem pa zaradi svoje centralnosti in koordinatorske vloge preobremenjen. Do avtonomnosti podsistemov zaradi enostranskih penetriranj ni prišlo, prav tako se funkcionalna diferenciacija in specializacija spričo multiplikacij istih funkcij v različnih podsistemih nista mogli razviti. Do okolja toge in neelastične do morebitnih *tujkov* so socialistične države same postavile možnost lastne implozije: v sistem nevkalkuliranih, a vedno številnejših opcij režim enostavno ni več prenesel.

Pri družbenih in političnih spremembah v vzhodni in srednji Evropi je torej šlo za *spontano modernizacijo* – v Sloveniji so bile takšne “nepredvidene opcije” prav gotovo t. i. *nova družbena gibanja*, razvoj “*druge*”, *civilne družbe* oz. pritisk potrebe po večji kompleksnosti sistema v začetku osemdesetih let. *Nova družbena gibanja* in *druga družba*, ki se je iz njih vzpostavila, so spodsekala totalitarno zasnovano socialističnega sistema. Vendar

¹³ *Analizo razpada socialističnih režimov povzemam po avtorjih tekstov v Družboslovnih razpravah* (št. 7/1989; str. 7-150; avtorji: F. Adam, I. Bernik, M. Stanojevič idr.).

¹⁴ *Vzhodno od raja*, Tomaž Mastnak (DZS, Ljubljana 1992), str. 191.

¹⁵ *Prav tam*, str. 196.

¹⁶ *Prav tam*, str. 14.

¹⁷ *Prav tam*, str. 16.

¹⁸ "Križa industrijske moderne in novi individualizem", Mirjana Ule; v: **Družboslovne razprave**, št. 7/1989, Ljubljana, str. 66-75.

¹⁹ "Družba tveganja", Ulrich Beck; v: **Družboslovne razprave**, št. 7/1989, Ljubljana, str. 103-107.

se njihova *antipolitična* koncepcija ni udejanjila: najprej zaradi vulgarnega pragmatizma, ki je v težnji vzpostavljanja *očitne razlike* s socialističnimi režimi zavel z vso brutalnostjo in hkrati pozabljal na začetne reference. "Ambicije oblastnikov, da bi gospodarili z gospodarstvom – da bi politika še vedno vladala ekonomiji, ekonomija pa ne bi bila nič drugega kot materialna baza oblasti politične klike, ki ji je naključje dalo v roke moč, ki ji niso dorusle ne njene sposobnosti ne njena odgovornost – poganjajo z novo močjo."¹⁴ "Namesto funkcionalno diferenciranih in strukturno artikuliranih civilne družbe, politične družbe in države imamo vse bolj opraviti z ljudovlado."¹⁵

Civilnodružbena prizadevanja po institucionalizaciji javnih in jasnih pristojnosti oz. razločitvi sfer še ostajajo utopija: preskok v zrelo, kvalitativno modernizacijo ni uspel. Kar se je v moderni ideji bistrilo v oster revolucionarni impulz in ciljno točko, postaja tudi skozi modele konstruiranja postsocialistične realnosti zamegljeno. Kakšna opozicija bo izšla iz takšne nove – oz. ponovne – odsotnosti moderne politične kulture, še vedno ostaja odprto vprašanje.

Vzhod in *Zahod* se na takšnem polju samoizpraševanja srečata. "S tega vidika je napočil čas, ko mora demokracija med drugim revidirati svoje poprejšnje artikulacije identitete, kar nenazadnje pomeni, da mora ponotranjiti in predelati tudi vse tisto, v razmerju do česar kot nečesa zunanjega je ne le lahko vselej našla svoj obraz, marveč obenem ohranjala čiste roke."¹⁶ Zamisel o sedanji vzhodno- in srednjeevropski "postdemokraciji" se tako ponuja "kot dograditev zahodnjaške demokracije..., prinaša ji tiho, sladko smrt".¹⁷ (Politična) postmoderna je torej lahko razmislek moderne o sami sebi, "reflektirana moderna"¹⁸, modernizacija premis industrijske družbe ali tudi – že zaradi svojih *antimodernističnih scenarijev* nastopa – postmoderna "družba tveganja".¹⁹

Moderne vrednote predstavljajo usmeritev v laični univerzalizem, vendar pa ta ravno v okrožju civilnih pravic manjšin zdrsnje na ničelno točko. *Razsvetljenski projekt* tako ostaja nedokončan: sodobnost je kljub stoletjem *liberalizma* pod hudim velom uniformnosti.

Na *Zahodu* so nove civilne pobude ustvarile prepoznavno podobo različnim življenjskim stilom: tako je stonewallski upor leta 1969 pomenil iztočnico za organizirano gibanje gejev in lezbijk, za izgradnjo javne podobe žanrske kulture: iz tihega geta na točke socialnega inputa. Na *Vzhodu* so se sedemdeseta zgodila desetletje kasneje: eksplozija *alternative, novih družbenih gibanj*, je bila rezultat razcepa, ki se je širil med realnim in nominalnim, med univerzalnim in partikularnim, med javnim in zasebnim znotraj sistema, tistih procesov v sami strukturi, ki od enopartijske vrhuške niso bili zares (pred)videni, za katere zato ni imela uspešne obrambne strategije. *Alternativne skupine* so se formirale v vzporednih linijah in jih rigidni sistem ni uspel pogoltniti. Hkrati

pa so – s svojim obstojem – pravzaprav oblast in sistem učile in navajale na prepoznavanje in priznavanje diferenc. Javnost so napolnile nove vsebine in nove besede: prav to je nakazovalo način legitimiranja *novih družbenih gibanj*. *Alternativa* je dobesedno izmišljala samo sebe in s tem polnila svoja mesta: z vztrajnim definiranjem njenih vsebin in njihovo popularizacijo se je razmnožil besednjak, razločevali so se prostori, nastajale so stilne kulture in z njimi spekter izbir. Po drugi strani pa je bila oblast bombardirana z zahtevami po rekonstrukciji celotne sistemske mreže. Diferenciranje novih vsebin in diskurzov je s seboj prineslo raznolikost, znotraj katere je svoj javni prostor dobila tudi *gejevska in lezbična kultura*.

Zaradi politik gejevskega in lezbičnega gibanja, usmerjenih v javni prostor, prihaja do razhajanj med samo istospolno usmerjeno populacijo. Seksualnost je zastavljena kot tema zasebnosti, zatorej je *coming out*, javno razkritje spolne usmerjenosti še vedno problematično za posameznika, bodisi kot moralni škandal bodisi kot vdor v zasebnost. Gejevske in lezbične taktike so v tem smislu podobne feminističnim: skrb za skrito ali zanemarjeno zasebnost. Najbolj osebno je najbolj politično, kolikor je umeščeno v prizadevanja za sprostitev individualne identitete: tod se začinja obzorje civilnih svoboščin. Zavest proti vesti. Zapolnitev področja zasebnega z osebnimi preferencami, ne le s podedovanimi, *nikogaršnjimi* institucionalnimi oblikami, lahko poteka le skozi javno sfero, skozi javno legitimiziranje novih modelov bivanja.

LITERATURA:

- ADAM, F. (1990): "Prispevek Niklasa Luhmanna k razvoju sistemske teorije", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 744-750.
- ARENDE, H. (1991): *Vita Activa*, Biblioteka AC.
- BATAILLE, G. (1980): *Erotizam*, BIGZ, Beograd.
- BATAILLE, G. (1977): *Književnost i zlo*, BIGZ, Beograd.
- BECK, U. (1989): "Družba tveganja", *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana, str. 103-107.
- BERGER, P. in LUCKMANN, T. (1988): *Družbena konstrukcija realnosti*, CZ, Ljubljana.
- BERNIK, I. (1990): "Dvostruka demistifikacija politike", *Sociologija*, št. 4, str. 429-438.
- BERNIK, I. (1990): "Pojmovni aparat teorije socialnih sistemov", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 751-760.
- BERNIK, I. (1992): "Od avtoritarizma do demokratije", *Sociologija*, št. 3/1992, str. 371-382.
- CHANEY, D. (1993): *Fictions of Collective Life*, Routledge, London/New York.
- DEBELJAK, A. (1988): *Melanholične figure*, Krt, Ljubljana.
- DEBELJAK, A. (1989): *Postmoderna sfinga*, Wieser, Celovec-Salzburg.
- DURKHEIM, E. (1992): *Samomor/Prepoved incesta in njeni izviri*, ŠKUC/FF – SH, Ljubljana.
- EVANS, T. D.(ur.) (1993): *Sexual Citizenship*, Routledge, London/New York.

- FOUCAULT, M. (1976): *The Archaeology of Knowledge*, Harper and Row, New York.
- FOUCAULT, M. (1982): *Istorija seksualnosti*, Prosveta, Beograd.
- FOUCAULT, M. (1993): *Zgodovina seksualnosti/Skrb zase*, ŠKUC/Lambda, Ljubljana.
- FOUCAULT, M. (1984): *Nadzorovanje in kaznovanje*, DE, Ljubljana.
- FOUCAULT, M. (1990): *Predavanja*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad.
- FOUCAULT, M. (1980): *Istorija ludila u doba klasicizma*, Nolit, Beograd.
- FOUCAULT, M. (1991): *Vednost-oblast-subjekt*, Krt, Ljubljana.
- FOX, R. (1988): *Rdeča svetilka incesta*, ŠKUC/FF-SH, Ljubljana.
- GROSRICHARD, A. (1985): *Struktura seraja*, ŠKUC/FF – SH, Ljubljana.
- GROYS, B. (1992): *Mjesto utopije*, v: *Quorum* št. 1/1992, str. 84-91.
- HAYEK, F. A. (1991): *Pot v hlapčevstvo*, DZS, Ljubljana.
- HAYEK, F. A. (1992): *Usodna domišljavost*, Krt, Ljubljana.
- HRIBAR, T. (1990): *Sveta igra sveta*, MK, Ljubljana.
- HRIBAR, T. (1990): *O svetem na Slovenskem*, ZO, Maribor.
- HUYSEN, A. (1989): *Postmoderna – američka internacionala?*, v: *Quorum* št. 3/1989, str. 319-341
- JALUŠIČ, V. (1992): *Dokler se ne vmešajo ženske...*, Krt, Ljubljana.
- JUŽNIČ, S. (1989): *Politična kultura*, ZO, Maribor.
- LACLAU, E. in MOUFFE, C. (1987): *Hegemonija in socialistična strategija*, Analecta, Ljubljana.
- LUHMANN, N. (1986): *Love as Passion*, Polity Press, Cambridge.
- LUHMANN, N. (1991): "Pojem družbe", *Teorija in praksa*, št. 10-11, Ljubljana, str. 1175-1185.
- LUHMANN, N. (1990): "Zamenjava paradigme v sistemski teoriji", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 761-768.
- LUHMANN, N. (1990): "Sistem in funkcija", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 769-801.
- LUHMANN, N. (1990): "Razlikovanje med državo in družbo", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 807-811.
- LUHMANN, N. (1990): "Funkcionalno diferenciranje", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 812-817.
- LUHMANN, N. (1990): "Politično vodenje", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 818-821.
- LUHMANN, N. (1990): "Francoska revolucija je končana", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 822-824.
- MASTNAK, T. (1992): *Vzhodno od raja*, DZS, Ljubljana.
- MAYER, H. (1981): *Autsajderi*, GZH, Zagreb.
- PLUMMER, K. (ur.) (1992): *Modern Homosexualities*, Routledge, London/New York.
- SALECL, R. (1991): *Disciplina kot pogoj svobode*, Krt, Ljubljana.
- STANOJEVLE, M. (1989): "Državno industrializirana družba kot nedokončana modernost", *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana, str. 51-65.
- STEIN, E. (ur.) (1990): *Forms of Desire*, Routledge, London/New York.
- ŠTURM, L. (1990): "Novi pogledi na povezavo sistemov", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 825-828.
- ULE, M. (1989): "Križa industrijske moderne in novi individualizem", *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana, str. 66-75.